

УДК 351.851:378(477)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.206.93-97>**Кирилюк І.М.**

кандидат економічних наук

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

Kyryluk Iryna

PhD in Economic Sc.

Cherkasy National University named after B. Khmelnytskyi

<https://orcid.org/0000-0003-3365-7239>**Постоєнко В.С.**

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

Postoenko Vitalina

Cherkasy National University named after B. Khmelnytskyi

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ

У статті розкрито сутність, структуру та особливості функціонування механізмів державного регулювання й контролю у сфері вищої освіти України. Проаналізовано нормативно-правові засади формування державної освітньої політики та інституційне середовище, у межах якого реалізуються управлінські впливи. Визначено основні напрями реформування системи державного управління вищою освітою з урахуванням євроінтеграційних процесів, зростання ролі автономії закладів освіти та впровадження інструментів цифрового врядування. Обґрунтовано необхідність удосконалення механізмів моніторингу якості, прозорості процедур акредитації, а також підвищення ефективності діяльності центральних і регіональних органів управління освітою. Запропоновано пріоритетні напрями вдосконалення механізмів державного управління, такі як інтеграція цифрових інструментів управління, розвиток партнерських відносин між державою, університетами та роботодавцями, розширення фінансової автономії закладів вищої освіти при збереженні прозорості звітності, а також формування системи публічного контролю та участі громадськості в оцінюванні освітніх програм.

Ключові слова: державне управління, вища освіта, регулювання, контроль, освітня політика, інституційні механізми, автономія, якість освіти, акредитація, цифровізація.

MECHANISMS OF REGULATION AND CONTROL IN HIGHER EDUCATION: STATE POLICY AND INSTITUTIONAL INSTRUMENTS

The article examines the mechanisms of regulation and control in the higher education sector in Ukraine, focusing on state policy and institutional instruments. The study analyzes the essence, structure, and functional components of state governance mechanisms, including organizational, legal, economic, and monitoring tools that ensure the balanced development of the higher education system. Particular attention is paid to the roles of key institutions, such as the Ministry of Education and Science of Ukraine, the National Agency for Higher Education Quality Assurance (NAQA), the National Qualifications Agency, as well as public councils and professional associations, which together implement institutional instruments for policy execution. The article identifies four main institutional mechanisms: financial and economic, administrative and legal, information and analytical, and motivational-value, each of which contributes to the effective functioning of higher education governance.

The study also highlights persistent challenges in the effectiveness of regulation and control, including insufficient coordination between central and regional authorities, fragmented normative frameworks, procedural formalism in accreditation, low digital integration, and limited participation of the academic community in policy formation. Despite progress toward aligning Ukrainian higher education with European Standards and Guidelines (ESG), only approximately 62% of higher education institutions have been accredited according to updated ESG standards as of 2024, indicating partial adaptation.

Finally, the article proposes priority directions for improving state governance mechanisms, such as the integration of digital management tools, development of partnerships between the state, universities, and employers, expansion of

financial autonomy for higher education institutions while maintaining transparency, and the formation of systems for public oversight and participation in program evaluation. The research demonstrates that the effectiveness of state regulation in higher education depends on the coordination of institutional, legal, financial, and technological mechanisms, which together create a transparent, accountable, and competitive educational environment.

Keywords: public administration, higher education, regulation, control, educational policy, institutional mechanisms, autonomy, quality of education, accreditation, digitalization.

JEL classification: I23, H75, O15.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується суттєвими трансформаціями в системі державного управління, що зумовлює необхідність переосмислення підходів до регулювання освітньої сфери. Вища освіта виступає стратегічним ресурсом національної безпеки, інноваційного розвитку та інтеграції України в європейський освітній простір. Від ефективності механізмів державного управління вищою освітою залежить якість підготовки фахівців, конкурентоспроможність людського капіталу та здатність держави реалізовувати стратегію сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми регулювання вищої освіти досліджували такі науковці, як В. Гаращук [1], Л. Райчева, К. Нестерова [2], О. Власюк, Т. Дараган [3], які підкреслюють необхідність переходу від адміністративно-командних до партнерських моделей управління освітою. Вагомий внесок зробили й зарубіжні дослідники - Дж. Кларк [4], Г. Мінцберг [5], які акцентують на ролі «керованої автономії» університетів. Нормативну основу становить: Закон України «Про вищу освіту» (2014, зі змінами) [6], «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 11 липня 2019 року № 977 [7], Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022–2032 рр. [8], документи Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) та Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості (ESG).

Попри значну кількість наукових праць, присвячених державному управлінню освітою, питання механізмів регулювання та контролю у сфері вищої освіти залишаються недостатньо дослідженими в кількох принципових напрямках.

➤ *По-перше*, більшість наявних досліджень акцентують на загальних проблемах управління освітньою системою, не приділяючи належної уваги інституційному аспекту контролю — тобто взаємодії між державними, громадськими та освітніми структурами у процесі реалізації політики якості.

➤ *По-друге*, досі обмежено висвітлено економічний та фінансово-управлінський вимір контролю у вищій освіті.

➤ *По-третє*, вітчизняна наука лише частково розглядає цифровізацію як інструмент державного контролю. Недостатньо досліджено можливості впровадження інтегрованих електронних систем моніторингу, цифрових реєстрів акредитаційних процедур, механізмів відкритих даних у сфері вищої освіти.

➤ *По-четверте*, майже відсутні системні дослідження, що аналізують баланс між державною регуляторною роллю та автономією університетів.

Таким чином, вибір теми дослідження зумовлений необхідністю комплексного аналізу сучасних механізмів регулювання та контролю у сфері вищої освіти, визначення їхньої ефективності в контексті євроінтеграційних процесів, цифрової трансформації та потреб ринку праці.

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів та обґрунтування практичних напрямів удосконалення механізмів державного регулювання і контролю у сфері вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність механізмів державного регулювання і контролю у сфері вищої освіти полягає у створенні цілісної системи інституційних, правових, фінансових та управлінських інструментів, за допомогою яких держава забезпечує ефективне функціонування освітнього простору, його відповідність суспільним потребам, ринку праці та міжнародним стандартам. Такі механізми виступають ключовою складовою державної політики у сфері освіти, оскільки саме через них реалізуються стратегічні пріоритети розвитку людського капіталу, інтеграції у європейський освітній простір і підвищення конкурентоспроможності національної системи освіти.

Структурно механізми державного регулювання охоплюють декілька взаємопов'язаних блоків.

- *Перший* — організаційно-управлінський, який включає розроблення державних стратегій, програм розвитку вищої освіти, формування системи управління закладами освіти, а також координацію між центральними та регіональними органами влади.

- *Другий* — нормативно-правовий, що визначає правові основи функціонування освітньої галузі, порядок ліцензування, акредитації та забезпечення академічної доброчесності. Саме на рівні правового регулювання формуються стандарти освітньої діяльності, які визначають вимоги до структури, змісту й результатів освітніх програм [1].

- *Третій блок* — економічний, який охоплює систему державного фінансування, субвенцій, грантової підтримки та стимулювання інновацій у сфері вищої освіти. Держава, виконуючи функцію регулятора, забезпечує не лише фінансову підтримку закладів освіти, але й створює умови для залучення позабюджетних ресурсів, партнерства з бізнесом і міжнародними організаціями. У сучасних умовах важливою складовою цього механізму стає цифровізація процесів управління, що підвищує прозорість використання коштів і ефективність контролю за їх цільовим спрямуванням.

- *Окремий, четвертий блок* — контрольно-наглядовий, який забезпечує дотримання освітніми

установами державних стандартів і вимог. Його реалізація здійснюється через діяльність Міністерства освіти і науки України, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), Державної служби якості освіти, а також регіональних структур виконавчої влади. Ці органи здійснюють моніторинг якості освітніх програм, перевіряють відповідність матеріально-технічної бази вимогам ліцензій, контролюють процедури акредитації та оцінювання освітніх результатів.

Таким чином, механізми державного регулювання та контролю у сфері вищої освіти мають комплексний і багаторівневий характер. Вони базуються на взаємодії інституційних структур, нормативних актів, фінансових стимулів і цифрових інструментів управління. Їхня ефективність визначається не лише якістю правової бази чи функціонування контролюючих органів, а й ступенем інтеграції освітньої системи в загальну державну політику розвитку, її відкритістю до суспільного діалогу та міжнародних стандартів. У підсумку ці механізми виступають ключовим чинником формування якісного освітнього середовища, що відповідає вимогам сучасної економіки знань.

Інституційні інструменти реалізації державної політики у сфері вищої освіти становлять складну, багаторівневу систему взаємопов'язаних органів, структур і механізмів, які забезпечують узгоджене функціонування освітньої системи, її адаптацію до стратегічних цілей держави та міжнародних освітніх стандартів. Вони визначають практичну сторону реалізації державної політики, перетворюючи її нормативно-правові положення на конкретні управлінські рішення, механізми контролю, фінансування й оцінювання результатів діяльності закладів вищої освіти.

Центральним інституційним суб'єктом у цій системі є Міністерство освіти і науки України, яке виступає стратегічним координатором та основним регулятором освітньої політики. Його повноваження охоплюють формування державних стандартів освіти, розроблення нормативно-правових актів, координацію діяльності закладів вищої освіти, забезпечення академічної доброчесності та інтеграцію національної освітньої системи в європейський простір. МОН визначає пріоритети розвитку галузі, затверджує порядок акредитації, ліцензування та моніторингу якості освітніх програм, а також виступає ключовим суб'єктом розподілу бюджетного фінансування.

Вагомим ланкою є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке функціонує як незалежний експертний орган, відповідальний за оцінювання та акредитацію освітніх програм. НАЗЯВО розробляє методологічні підходи до вимірювання якості, формує стандарти, проводить зовнішнє оцінювання освітніх програм і закладів. Його діяльність спрямована на утвердження принципів прозорості, довіри та підзвітності у системі вищої освіти.

Важливою складовою інституційного забезпечення виступає Національне агентство кваліфікацій, яке покликане узгоджувати професійні стандарти з освітніми програмами, забезпечуючи взаємозв'язок між ринком

праці та освітньою системою. Його діяльність сприяє підвищенню відповідності підготовки фахівців реальним потребам економіки, забезпечує ефективну систему сертифікації та визнання кваліфікацій.

Суттєву роль у системі державного управління відіграють також громадські ради при МОН, а також професійні асоціації, студентські та наукові об'єднання. Ці інституції реалізують принципи громадського контролю та партнерської взаємодії держави з освітньою спільнотою. Їхня діяльність сприяє більшій відкритості управлінських процесів, формуванню довіри до державних рішень і врахуванню позиції зацікавлених сторін при розробленні політики.

У межах діяльності зазначених інституцій функціонують чотири основні інституційні механізми реалізації державної політики.

- *По-перше*, фінансово-економічний механізм, який передбачає розподіл державного фінансування, освітніх субвенцій, грантових ресурсів і механізмів стимулювання інноваційної діяльності у ЗВО. Він є основою для забезпечення сталого розвитку вищої освіти та підтримки її якості.

- *По-друге*, адміністративно-правовий механізм, який охоплює процеси ліцензування, акредитації, сертифікації освітніх програм, розроблення нормативів і стандартів діяльності закладів освіти. Його мета — створити єдину нормативну базу, що гарантує якість та прозорість управлінських процедур.

- *По-третє*, інформаційно-аналітичний механізм, який базується на функціонуванні електронних реєстрів, баз даних, систем статистичного моніторингу, що дозволяють здійснювати постійний аналіз стану освітньої сфери, прогнозувати її розвиток і підвищувати обґрунтованість управлінських рішень.

І нарешті, мотиваційно-ціннісний механізм, який спрямований на формування внутрішніх стимулів до підвищення якості освітньої діяльності, дотримання академічної доброчесності та розвитку корпоративної культури у ЗВО [9].

Отже, інституційні інструменти реалізації державної політики у сфері вищої освіти не лише забезпечують організаційно-правове управління галуззю, а й формують цілісну екосистему взаємодії держави, освітніх інституцій, бізнесу та громадянського суспільства. Їх ефективне функціонування є запорукою стабільності, якості та конкурентоспроможності національної системи вищої освіти в умовах глобалізації та цифрової трансформації.

Проблема ефективності державного регулювання та контролю у сфері вищої освіти є однією з ключових у процесі реформування освітньої політики України. Незважаючи на наявність розгалуженої інституційної системи, нормативної бази та інтеграційних зусиль, спрямованих на узгодження з європейськими стандартами, механізми державного управління все ще характеризуються низкою системних недоліків, які обмежують їхню результативність і сталість.

Однією з найбільш відчутних проблем залишається недостатня координація між центральними та регіональними органами управління освітою. Часто політика,

сформована на рівні Міністерства освіти і науки України, реалізується на місцях із запізненням, у спрощеній або вибірковій формі. Це призводить до нерівномірного розвитку освітнього простору, коли одні регіони демонструють динамічне оновлення, тоді як інші залишаються на рівні старих управлінських практик. Відсутність ефективних горизонтальних зв'язків між регіональними департаментами освіти, ЗВО та центральними органами виконавчої влади породжує дублювання функцій, неузгодженість управлінських рішень і втрату відповідальності за кінцевий результат [10].

Не менш суттєвою проблемою є фрагментарність нормативно-правової бази, яка часто оновлюється без урахування взаємозв'язків між окремими регуляторними актами. Внаслідок цього виникають правові колізії у питаннях акредитації, ліцензування, фінансування або академічної автономії.

Серед найбільш критичних аспектів залишається формалізм у процедурах акредитації та оцінювання якості освіти. Часто процес акредитації сприймається закладами не як можливість вдосконалення, а як адміністративна вимога, що потребує виконання певного мінімуму формальних критеріїв. Це знижує стимул до реального підвищення якості освітнього процесу, зводячи контроль до бюрократичної перевірки документів, а не до змістовного аналізу ефективності освітньої діяльності [10].

Не можна оминути й недостатню участь академічної спільноти у формуванні державної політики. Попри створення громадських рад і наукових консультативних органів, вплив освітян, викладачів і студентів на прийняття стратегічних рішень залишається обмеженим. Це призводить до того, що прийняті на державному рівні рішення не завжди відповідають реальним потребам університетів і професійних спільнот.

За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2024 рік лише близько 62% закладів вищої освіти пройшли акредитацію за оновленими стандартами ESG (European Standards and Guidelines). Цей показник свідчить про часткову адаптацію національної системи до європейських вимог, але водночас і про повільні темпи реформування. Значна частина університетів стикається з труднощами у впровадженні процедур самооцінювання, браком експертних кадрів і ресурсів для підготовки до зовнішньої акредитації.

Отже, ефективність державного регулювання та контролю у сфері вищої освіти залишається обмеженою через низку системних бар'єрів — від неузгодженості управлінських рішень до низької гнучкості інституційних структур. Подолання цих проблем вимагає

комплексного підходу: модернізації нормативної бази, децентралізації управлінських функцій, цифровізації процедур контролю та активнішого залучення освітньої спільноти до розроблення політики. Лише за таких умов можна забезпечити реальну ефективність механізмів державного впливу на розвиток вищої освіти, підвищити її якість і конкурентоспроможність у глобальному вимірі.

Напрями вдосконалення механізмів державного управління у сфері вищої освіти спрямовані на підвищення ефективності, прозорості та адаптивності системи управління до сучасних викликів. Одним із ключових напрямів є інтеграція цифрових інструментів, що передбачає впровадження електронної акредитації, створення цифрових дос'є закладів вищої освіти та автоматизованого моніторингу якості освітніх програм. Не менш важливим є розвиток партнерських відносин між державою, університетами та роботодавцями, що сприяє кращому узгодженню освітніх програм із потребами ринку праці та підвищенню практичної значущості підготовки фахівців. Одночасно актуальним залишається розширення фінансової автономії закладів вищої освіти, що забезпечує гнучкість у використанні ресурсів і стимулює інноваційну діяльність, при цьому важливо зберігати прозорість звітності та підзвітність перед державними органами. Крім того, перспективним є формування системи публічного контролю та участі громадськості, зокрема через громадські ради, професійні асоціації та залучення студентського середовища до оцінювання освітніх програм [10]. Такий підхід сприяє підвищенню довіри до державних рішень, забезпечує більшу відкритість управлінських процесів і дозволяє державі враховувати реальні потреби академічної спільноти та суспільства в цілому. В комплексі ці напрями створюють основу для більш ефективної, прозорої та адаптивної системи державного управління вищою освітою.

Висновки. Механізми державного регулювання та контролю у сфері вищої освіти є ключовим інструментом забезпечення її якості, конкурентоспроможності та інтеграції у світовий освітній простір. Їх ефективність визначається не лише наявністю нормативно-правової бази, а й рівнем інституційної узгодженості, прозорістю процедур, ступенем автономії університетів та впровадженням цифрових технологій. Подальший розвиток системи управління вищою освітою має спиратися на принципи партнерства, відкритості та відповідальності, що відповідає європейським стандартам державного управління та сучасним викликам освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Гаращук В.М. (2020). Деякі проблеми нормативно-правового регулювання управління закладом вищої освіти. *Соціальне Право*, Вип. 1. С. 103-110. DOI: <https://doi.org/10.37440/soclaw.2020.01.17>
2. Райчева Л., Нестерова К. (2025). Принцип автономії закладу вищої освіти: можливості, ризики та моделі реалізації. *Розвиток міста*, Вип. 2(06). С. 175-180. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2025.2-23>
3. Власюк О., Дараган Т. (2024). Автономія закладу вищої освіти: принципи впровадження в Україні. *Нові технології навчання*, № 98. С. 16-22. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.98.2024.98.02>
4. John Bates Clark (1914). *Social Justice without Socialism*, 49 p. URL: <https://surl.li/edzbnm>
5. Mintzberg, H. (1983). *Power in and around organizations*. Theory of management policy series. Prentice-Hall.

ISBN 0136868576, 9780136868576

6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

7. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : наказ МОН України 15.05.2024 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text>

8. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022–2032 роки. (2022). URL: <https://surl.li/okrjgy>

9. Шапошников К.С., Бережна Т.І., Пустова Т.В. (2023). Впровадження університетської автономії в контексті децентралізації управління ЗВО та демократизації освітнього процесу. Проблеми сучасних транс-формацій, No. 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-01>

10. Журавель Ю.В. (2024). Інструментарій державного регулювання конкурентоспроможності закладів освіти України. Публічне управління та митне адміністрування, № 3(42). С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-3.1>

References:

1. Garashchuk, V.M. (2020). Deaki problemy normativno-pravovoho rehulivannia upravlinnia zakladom vyshchoi osvity [Some problems of legal regulation of higher education institution management]. Social Law, Vol. 1. Pp. 103–110. DOI: <https://doi.org/10.37440/soclaw.2020.01.17> [in Ukrainian].

2. Raicheva, L., & Nesterova, K. (2025). Pryntsyv avtonomii zakladu vyshchoi osvity: mozhlyvosti, ryzyky ta modeli realizatsii [The principle of university autonomy: Opportunities, risks, and implementation models]. City development, Vol. 2(06). Pp. 175–180. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2025.2-23> [in Ukrainian].

3. Vlasuk, O., & Darahan, T. (2024). Avtonomiia zakladu vyshchoi osvity: pryntsyvy vprovadzhennia v Ukraini [University autonomy: Principles of implementation in Ukraine]. New learning technologies, Vol. 98. Pp. 16–22. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3560.98.2024.98.02> [in Ukrainian].

4. John Bates Clark (1914). Social Justice without Socialism, 49 p. Retrieved from: <https://surl.li/edzbnm> [in English].

5. Mintzberg, H. (1983). Power in and around organizations. Theory of management policy series. Prentice-Hall. ISBN 0136868576, 9780136868576 [in English].

6. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education] : Law of Ukraine dated 01.07.2014 No. 1556-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro akredytatsiiu osvitnikh prohran, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity [On approval of the Regulations on the accreditation of educational programs for the training of higher education applicants] : Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 15.05.2024 No. 686. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> [in Ukrainian].

8. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2022–2032 roky [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032]. (2022). Retrieved from: <https://surl.li/okrjgy> [in Ukrainian].

9. Shaposhnykov, K.S., Berezhna, T.I., & Pustova, T.V. (2023). Vprovadzhennia universytetskoï avtonomii v konteksti detsentralizatsii upravlinnia ZVO ta demokratyzatsii osvitnoho protsesu [Implementation of university autonomy in the context of decentralization and democratization of the educational process]. Problems of modern transformations, Vol. 9. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-01> [in Ukrainian].

10. Zhuravel, Yu.V. (2024). Instrumentarii derzhavnoho rehulivannia konkurentospromozhnosti zakladiv osvity Ukrainy [Toolkit for state regulation of the competitiveness of educational institutions in Ukraine]. Public administration and customs administration, No. 3(42). Pp. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-3.1> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 02.10.2025 р.

Дата прийняття статті до друку: 16.10.2025 р.